

אגדות עם על ר' אברהם אבן עזרא

מאת

נפתלי בך-מנחם

יחיד הוא ר' אברהם אבן-עזרא בין חכמי ספרד, שאגדת העם הרכתה כל כך להלבישו מעטי-תפארת. עד תימן ופרס הגיע שמעו של חכם נודד זה ואף שם הרבה העם לטוות לו מעטי-תהילה.

בשנת תשי"ג אסף כותב הטורים האלה במחברת את כל אגדות העם על ר' אברהם אבן-עזרא שהיו ידועות לו¹. כינחים הגיע לידו אוסף שלם של אגדות נוספות מתוך כתבי יד ומתוך ספרים שונים, שרובן לא היו ידועות לנו כלל, ואף אלו שידענו מופיעות כאן בלבוש אחר, פרימיטיבי, המוסיף להן לזיג-זגן. להלן ניתנות שבע-עשרה אגדות.

א. ראבי"ע וריה"ל²

ויהי מימים ריה"ל תיתה לו בת יחידה והגיעה לפרקה. בקשה אמה מאת

(1) אברהם אבן עזרא — שיחות ואגדות-עם, ירושלים תשי"ג, הוצאת מוסד הרב קוק. עיין גם: ג. בך-מנחם, שבחי הראב"ע — סיני, כרך כד (תשי"ט), עמ' דל-דלה.
(2) חמש האגדות הכמות באספי על-ידי החכם התימני אברהם אלערוסי (נולד בשנת תרל"ח בעיר כוכבאן שבתימן ונפטר בארץ ישראל בשנת תרצ"ד ז' ע"י: קרית ספר, כב, ע' 261ב) כסזי "קורא הדורות", שנשאר בכתב יד ברשותו של הארגון "אבי דוד" בתל אביב (על כחב-יד זה ראו ת"ן ביאליק ב"אגדות חיים נחמן ביאליק", כרך חמישי, תל-אביב תרצ"ט, עמ' שח). אברהם אלערוסי שמע את הדברים מפי וקני תרכנים בערי תימן השונות, שבהן חי במלמד תינוקות. אנדה א: כיצר אירש ריה"ל את בתו לראב"ע. אנדה זו ידועה ואספתי את כל מקורותיה במחברתי "אברהם אבן-עזרא — שיחות ואגדות-עם", עמ' 22—27, ובמאמרי "רבי יהודה הלוי ורבי אברהם אבן-עזרא", שנדפס ב"ארשת", ירושלים תשי"ד, עמ' שסו-שסט (לספרות שנרשמה שם יש להוסיף את הספר: דער געבילדעטער עם הארץ. א. היסטארישער ראמאן. פערסאנעל פאן שפיר... ווילנא תרנ"ג). אבל כאן יש לאנדה זו צורה אחרת לגמרי. נראה, שבתמן לא ידעו כלל אותו נוסח של האנדה, שאנו מכירים אותו מתוך "שלשלת הקבלה" של ר' גדליה אבן-יהוא. שם מתקשה ר' יהודה הלוי בחיבור חסתריות המתחילה באות ריי"ש וראב"ע מיפיע כמלאך מושיע וכאן משלים ראב"ע את כל הפיוט, מאות סס"ך עד הסוף.

אנדה ב — חרשה היא כולה ולא ידענות עד עכשיו.

אנדה ג — ידועה לנו מתוך מחברתו של י' בלאך "דרייא צדיקים", שנדפסה בוויילנא

בשנת תרמ"ח (עיין שם, עמ' 26—27), אבל הנוסח התימני נראה טבעי יותר.

הרב) לבקש לה כנות, אשר ייטב לה. ויחפש ולא מצא. ותאלצתו בדבריה. ויחר אף הרב ויקצוף וישבע, כי מי שישכים על פתחו, כי תהיה לו לאשה. עני או עשיר, כריא או חולה, וכלבד שיהיה יחודי — תלמיד-חכם או עס-הארץ. ואם צר לה עד מאוד על השבעו באלהים לתת את בתו למי שישכים על פתחו — והיא לא ידעה, כי מה יצא הרב להחיה לראבי"ע. ותשב בחלון אשר על השער. והרב יהודה קם בחצי הלילה ללמוד תורה כמנהגו וראבי"ע השכים מקודם עלות השחר, בתנכר בכגדים בלויים וכביר העזים על בשרו ומקלו בידו ויבא וישכב פתח הבית. ותראהו אשת הרב יהודה ותצא אליו ותאמר: מה לך פה? — קח לך ככר לחם ולך טפה, כי הרב יצא להתפלל וכעס עליך. אמר לה: איני צריך לככר שלך! גם טפה לא אלך, כי צריך לשכב כשער וחם בשרי מקרה הלילה. פייסה אותו לזון מהשער והוא לא רצה ולא נחפיים וישכב וירדם. עזבתו והלכה לה. הגיע זמן התפילה. יצא הרב זיל להתפלל, מצאו על השער. אמר לו: מי אתה בני? — אמר לו: יהודי, איש מסכן. אמר לו: כרוך הכא! תיכנס, בני. נכנס וישב בחצר מבפנים. השלים הרב להתפלל וחביא עשרת מוקני העיר ועשה יכתובה כשאר בנות ישראל ועשה ז' ברכות להשלים דבריו ושבועתו. אמר: איתרמי לה בר טולה. ביקש להלכישו בגדים נקיים לחופה ולא רצה. אמר: איני יכול להסיר את כביר-העזים, פן יתקדר גופי ואמות. צוות לגלח את ראשו — ולא רצה. אמר: כוכד השער מחסם את ראשי. צוות ליתן לו מים חמים לרחוץ כל גופו — ולא רצה. אמר: נקיון גופי במים ובורית מוליד בי כאב וחולי. ביקש ליתן לו נעלים כרגלים — ולא רצה. אמר, כי לא ניסיתי לילך בנעלים כל ימי. אמר לו ליטול לסעודה ולכרך — ולא

אנדה ד — חדשה היא.

שלוש האגרות האחרונות יסודן כשיר חידוע של ראבי"ע על רוע מולו:

גלגל ומגלות דמקדמ
נסו דמקלקם למולדתי
לו יקיי גרות קתרתמי
לא-יחשד קמש צרי מומי.
אינע למגלים ולא-אקל
די עותני בוקבי קמי
לו אקתה סתר דמקריבין
לא-יגעון אישים דקל-קמי.

ועיין במאמרי יתלונת הראבי"ע על רוע מולו" בסיני, כרך כד (תשי"ט), עמ' סח-עא.

אנדה ח — ידועה לנו בנוסח אחר (על פגישתו של ראבי"ע עם רבינו חם) ומירסמית

במחברתי, עמ' 15.

(3) כלומר: בעלה.

רצה. אמר: אני יתום מאבא ואמא ולא למדתי תורה ולא ידעתי מוסר. אמר הרב: הניחוהו! כבודו רצונו⁴). ככל אשר יחפץ יעשה. הכת חלכת אצלו והבינה בו⁵ שהוא תלמיד-דחכם כמלאך ה' צבאות והוא מסתיר עצמו מבני-אדם, כי כל הלילה היה עוסק בתורה ופניו רוטין לחטה וללכנה והיה מתפלל בציצית וחפלין ואין כל אדם מכיר בו. היתה שמחה בלבה שנפלה בחלקו ולא היתה מוציאה שום סוד אפילו לאמה. והיה משכים בבוקר לאכול ולשחות והיה הולך להלעיט את הפרות ולהאכילן ולהשקותן ולחלוב אותן ולילך לישון. נוחנים לו לאכול סעודתו אומרים לו: תיטול ידיך ותברך! אמר: לא למדני אבי מעולם. פעם אחת היה יושב מחוץ לפתח הבית להלעיט הפרות והרב ז"ל יושב בחדרו סתבר תקון פורים⁶). קראו לו מן החוץ לצאת וכבר הגיע לחרוז ינועץ לקרוא לכל הסוגי-בסוף החרוז יסתור יסתרנה לו⁷ והניחו ויצא לשוק. והוא נכנס והניח הפרות ועמד וכתב: יסנן ליאיר האיר — — — עמו נאמנה וכל החרוזים עד סוף האלפא ביתא ויצא אצל הפרות כמנהגו. וחנה בא הרב מהשוק וראה והנה כבר נכתב כל החרוזים. שאל: מי נכנס לחדרי? מי כתב במקומי? — שאל לאשתו: מי נכנס לחדר שלי? אמרה: לא ידעתי! תשאל למשרת שלך היושב פתח הבית. אמר לו: מי נכנס מעמך? אמר לו: ולא כלום. אמר לו: מי כתב במקומי? אמר לו: כמדתה לך שבני-אדם שוטים כמותך, טרוד אחר הכתיבה. בני-אדם טרודים אחר מאכלם, לעשות מלאכה, לתת פרנס, לצבור חון ולכנוס עושר ומזון. לא כמותך טרודים אחר הקולטום והדיו וחנייר, שאין מטנו כלום. מיד הרב ז"ל נתפלא מזה הדבר ושמר את הדבר בלבו. ויהי עת הגיע ערב יום הכיפורים אמר הרב ז"ל לחתנו בעל בתו: לך בני גלח את ראשך וחסר את צפרניך וקח לך בורית בידך ומגבת ולך בית המרחץ ונקח גופך ולך אל המקוה למבול וחסר הכגדים הצואים מעליך והלבש אותך מחלצות ואני אתן לך כגדים נקיים ויפים, כגדי משי, ונלך להתפלל ונתענה, כי יום כיפורים הוא לכפר על כל עוונות בני ישראל. אמר לו: מה אתה אומר? חדל לך מדבר כדברים האלה, כי איני יכול לשנות מנהגי לא לרחוץ ולא להסיר צפרני ידי ורגלי ולא למבול ולא להסיר ככיר-העזים מעלי, כי הוא טוב ויפה לי מכל כגדי-משי שלך. ואיני יכול לבטל סעודת מאכלי ערב ובוקר וצהרים. ומה שאתה עושה לעצמך, עשה כמנהגך. אין עלי הכרח להכריחך כמנהגי. גם אין

(4) על פי ירושלמי טאה א, א: הוא רצונה הוא כבודה. ובספר חסידים, סימן קנב: רצונו של אדם זה הוא כבודו. עיין נרות שבת ג (תש"ו), עמ' נא, סו.

(5) כלומר: ניגשת אליו והתבוננה בו.

(6) "תיקון פורים" שהפאריים רגילים לומר בשבת "זכור": מי כמוך ואין כמוך, מי דומה לך ואין דומה לך; אדון המדך בל יחדל וכו'. עיין דוידוון, אוצר חשירה ותפיוט, א, עמ' 27, פי' 536.

עליך הכרח להכריחני כמנהגך. השמר לך מדבר עמי כדברים האלה, כי כל אחד בן חורין לעצמו. אמרת אשתו: מה זה החרפה תבאנו אל חבית? אמר לה הרב ז"ל: כרצונו. חקן הרב ז"ל את עצמו כמנהגו הטוב ורחץ ועשה שפמו וצפרניו וטבל ובא ללבוש והלך להתפלל 'מנחת' ובא לעשות סעודה המפסקת והשלים והלך לבית-הכנסת וחתנו סער ונתעטף בכביר-העזים שלו וסקלו והלך לחצר בית-הכנסת ושם ראשו בין כרכיו וישכב וירדם ואין דובר אליו דבר. נתפלל הרב ז"ל ערבית כנהוג והתחיל לאמר הסליחות בקול נעים כקדוש כמלאך ה'. הוא בתוך הסליחות והנה נכנס איש אחד בתואר קומה וצורה ומראתו כמראה מלאך האלהים נורא טאר והתחיל לאמור סליחות בקול נאה ונעים 'הנשטה לך והגוף פעלך' 'אשרו דרכיכם גברים' אשר חיבר והעם חממו ונכספו לראות פניו ותארו כאור השמש בצאתו. ובגדיו כמו כהן גדול המשרת בבית ה' הדור ונאה. ויהי אחרי התפילה הלך הרב יתורה ז"ל לישון בכיתו ויחפש אחרי הרב הבא לאמר סליחות ולא מצאו, כי נעלם ואיננו. וחתנו בעל בתו ישן בחצר בית-הכנסת. ויהי כצאת הרב צווה למשרת להקיצו. והוא בא אל חבית ויקרא לחביתו, אשת הרב, ליתן לו סעודה לסעוד. אמרה לו חמותו: כני, היום כיפור אסור לאכול. אמר לה: מה את חושבת בלבך להמית אותי ברעב וכצמא. איני יודע מה הלשון אומר כיפור, אני צריך סעודה. אמר לה הרב: תני לו סעודה! השוטת פטור מכל מצוות האטורות בתורה. תני לו ולא ירבה לצעוק. לסתר השכים הרב לבית-הכנסת להתפלל וחתנו בא לחצר בית-הכנסת ויחכם בכביר-העזים וישכב וירדם. ויהי בעת התפילה והנה האיש אשר בא כלילה לומר סליחות בא גם היום. ויאמר לו הרב להתפלל וקם להתפלל את כל התפילות שחרית, מוסף ומנחה ונעילה וקולו קול נעים כקול השופר הולך וחוק. בצורת גיבור וכוחו לא נשת. עד השלישם התפילה והרב נותן דעתו עליו להזמין לסעודה במוצאי יום הכיפורים. עד שיצאו לכרך ברכת הלכנה ולקדש את החודש נעלם ואיננו. ויחפש הרב אחריו ולא מצאו ויחאפך הרב ויבוא אל ביתו דואג ונאנה, על שחפש רעו את שאהבה נפשו ולא מצא. אמרה לו בתו: אבא, אשים לך לחם וכל צרכך. אמר לה: איני צריך אלא אם כן יבוא האיש אשר התפלל עטנו בבית-הכנסת, כי חשקתי ואוהב ואם לא דעי כי אינני אוכל מדאגת לבי. ירדה חבת אצל בעלה והוא ישן פתח הבית טבפנים ומתכסה בכביר-העזים וישכב וירדם. וחאמר לו: אם מצאתי חן בעיניך ואם אחת אחתני, עלת אצל אבא ושטח את לבו ויאכל וישתה וייטב לבו, כי לא רצה לטעום דבר וידאג חרבה על פרידתך. אמר לה: תעני לו ואני אבוא

(7) פיוט, שחמאדריס רגילים לומר כליל יום הכיפורים וסימנו: אברהם. עיין: דוידוון.

א, עמ' 377, סי' 8349.

אחריך. ונתח קול נוקש בפתח הבית מכחויך. ותאמר הבת: מי בפתח? ויאמר: אני ותאמר הבת לאביה: הנה האיש אשר אתה מבקש ויאמר הרב: פתחי לו. ותפתח ויבוא אל חדר הרב. וירא הרב את פניו ויקם לקראתו וינשקו ויושיבכו על ימינו ויאכלו וישחו שניהם יחד וישמח בו שמחה גדולה. והווי גרסי כל ליליא באורייתא. ויקם ללכת ויאמר: אסורה נא ואלון. ויאמר לו: לא חלך, כי הן מטתו מוצעת, תלון פה. ולא אבה. ויפצר בו מאוד ולא רצה, כי אמר אלכה ללון במקומי. והנה הבת באה, אמרה לו: מה לך חכעים את אבי ואת אמי במעשיך אלה? ותאמר לאביה ולאמה: הנה הוא זה בעלי, אשר ישן בכביר־הקזים ומראה לכם ולבריות, כי הוא מלוכלך וכטונף ויושב בכל יום להלעיט את הפרות. בואו ואראה לכם את כביר־הקזים אשר לו, כי אין בחוכו כלום. אמר לו הרב: בני, ולמה תעשה כזאת להתנכר ולהתבזות? אמר לו: אדוני, בראותי כי רע מזלי איני רוצה ליהנות מתורתי שהרי אמר התנא ז"ל: "כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם" (8) וכל המכבדין אותו בשביל תורתו אוכל עולמו בחייו (וכל המבזה לוקח שכרו כפלים, על צערו שנצטער ולא הרהר אחרי מידת בוראו ועל שלא הקפיד על כבודו מאהבת השיית, דהוא חם על כבוד קונו ואינו חם על כבוד עצמו. וזהו שאמרו חז"ל (9): עבוד מאהבה עבוד מיראה דוהי שלמות הלב ועבודה שבלב שלא על מנת לקבל פרס, כמו שא' איוב (10): עד אגע לא אסיר תוסתי סכני — — — הן יקמלני לו איחליו). אמר לו: בני, אני אתן לכם בית וכלי־ביתו כל מחסורך עלי, לך ולאשתך אתך, ותעסוק בתורה. אמר לו: איני רוצה לסכור תורתי ולאכול שכרה. אך אם אתה לו שמעני, אשב אצלך להלעיט הפרות ולשרת אוהך כבראשונה ואוכל ואשתה אני ואשתי. אמר לו: חיו לעשות כדבר הזה להניחך לשרת, שהרי אמר התנא (12): "יודאשתמש בחגיא חלף" גימטריא חלסיד חכם, גיאון, א'סורא. אמר לו: הן לי חדר לבדי, אני ואשתי, ואפרנס את עצמי ואת אשתי וה' אלהים יעזור לי. גם אתה תהיה בסומכי נפשי. נחן לו חדר לברו ומעט כלים אשר רצה לקבל. ויבוא בחדר אבית אשר נתן לכתו וישבו בו.

ב

ויהי אחרי כן עמר חמיו הרב ז"ל ונתחן לראביע פך שמן. אמר לו: לך ומכור בשוק והתפרנס. הלך וישב בשוק כל היום ואין קונה ממנו דבר. גם ביום השני השכים לשוק, יושב עם הפך השמן מהבוקר ועד הערב ואין קונה ממנו

(8) אבות ד, ו.

(9) עיין: ירושלמי סוטה ה, ו, ובפירוש ריע לאבות א, ג.

(12) אבות א, יג.

(11) שם יג, טו.

(10) איוב כו, ה.

דבר. ותנה גוי אחד טמא עובר ויאמר: מדוע היהודי הזה יושב בפך השמן כי הבאיש את השוק מריח רע ואין העולם צריך לו. כי אין קונה מטנו דבר. אמר לו: קום מתרחוב הזה כי תבאשת את המקום כנבילה המסרחת ועטר וסטרו על לחיו. והרב ראביע ראה כזאת — לקח השמן והכניסו לבית-הכנסת להדליק. אמר לו ר' יהודה חמיו: כמה נשתכרת בסכירת השמן? אמר לו: כי מטנו הכל וסידו נחנו לו¹³, כי נר מצוה ותורה אור¹⁴. עמר ראביע ותלה נר שם וכבה כל אש המדינה וחיו חולכים ליתן אש ממדינה אחרת ומגיעה עד שער המדינה ונכבית. למחר צר להם כל אנשי המדינה מחסרון האש. הלך ראביע אצל שני יהודים. אמר לו: אני אלך אצל המלך ואומר לו, שאני חלמתי שיש ב' יהודים הם יודעים בסוד האש, אם תתן שכרם ותפיים אותם הם יגידו לך מה תהא בה ולא חכבה. וכאשר תגיעו אצל המלך תקחו שכרכם מטנו ותאמרו: אנחנו ראינו את הגוי פלוני, שעשה כשוף בבית הכסא של המסגר, אם ינפח מחוך הצואה בחוזק, אזי ידלק ותצא האש וסיד חולכים ליתן אש. הלך ודבר אל המלך. אמר לו: מדוע אדוני המלך תחשה, כי חן ימותו אנשי המדינה מחסרון האש. אמר לו: ומה לעשות? אמר לו: אני — בא אלי מלאך ה' בחלום חלילה ואמר לי: השכם בבוקר והתייצב לפני המלך ולא תכרת הארץ ברעב מאין לחם. חלא יש שני יהודים, פלוני ופלוני, שאם הם יגידו בסיבת האש ותמלט את אנשי המדינה וחיו ולא ימותו. שלח המלך בער שני היהודים להביאם. באו שני היהודים לפני המלך. אמר להם המלך: אם תודיעו לי בסיבת האש להוציאה תקחו ממני חמשים חמשים ריאל כסף בשכרכם. אמרו לו: אם תביא את הגוי פלוני, נודיע לך סוד הדבר. באותה שעה צווה המלך להביאו. אמרו לו: אדוני המלך, זהו שראינו אותו מכנים את הכישוף בבית הכסא של המסגר, אם יבוא וינפח בחוזק תצא האש וידלק וידעו כל בשר, כי הדבר נכון ונחת שכרנו. ואם לא תצא האש ולא ידלק, תהי נא ירך בנו. כי דברנו סרה על האיש הזה. ואת אשר תחפוץ עשה בנו. ויאמר המלך להיעשות כן. ויביאו את הגוי ויבוא וינפח בחוזק בפתח שלמטה של בית-הכסא ותצא אש ותאכל אותו, לחכה תלהט רשעים. ויבואו כל אנשי המדינה ויקחו לחתות אש מיקודו. וישטחו כל אנשי המדינה והמלך צווה לתת ליהודים שכרם כאשר אמר להם.

ג

ויהי מימים צוות הרב יהודה הלוי לאשתו להזמין לחתנו ראביע ולבתו לסעודה אצלם ויאכלו וישתו ויקומו לילך לביתם לשלום ותיכף צווה את משרתו לקחת שני כיסים סלאים כסף ולחניחם לפניתם ברחוב טרם יעברו למען ימצאו

(13) דברי הימים א כט, יד. (14) משלי י, כג.

אותם חתנו ובתו ויתפרנסו ולא יצטרכו לשום בריה. וילך המשרת ויקח את שני חביסים ויניחם ברחוב לפניהם בעכרם ימצאו אותם והרב יהודה ואשתו שומרים על הכסף טחלון. ויהי הרב ראבי"ע ואשתו טרם יעבורו נתאו לשחק וידברו זה עם זה: הלא תקשרי על עיני, כי לא אראה. גם אני אקשור על עיניך, כי לא תראי, ונלך כסומים ונראה איך הסומים עושים למשש בדרכים, כי יחזיקו זה בזה וחלכו. גם אנחנו נעשה כן לנסות בהם. ותאמר לו: כן נעשה. ויקשרו על עיניהם ויעברו מעל הכסף ולא ראוהו. והרב יהודה ואשתו רואים את מעשיהם ויבינו כי מה' היה הדבר דריע מולחון וישלחו ויקחו אותו משם.

ד

ויהי מימים שטע הרב יהודה הלוי, שיש דָּבָר גדול בסדינה אחת בר סינן שמחים בכל יום חמשים־ששים נפש ולא מצאו להם תכריכין לקברם, כי אין בנדים אתם למכור. אמר הרב יהודה לחתנו: קח לך משאוי גמל אחד תכריכין ולך לאותה מדינה, כי שם תמכור ביוקר ותתפרנס אתה ואשתך. ויתן לו כאשר אמר ויקח וילך אל המקום אשר אמר לו חמיו. הוא נכנס משער המדינה והדבר פסק מהם ולא טח עוד אחד מהם, כי נתרפאו מחיום ההוא ומעלה כל אנשי המדינה ולא הוצרכו לתכריכין. והוא הביא את התכריכין אל רחוב העיר. שבוע שבועים ישב למכור ואין קונה. עמד וחלקו לעניים לצדקה והלבישם בלא כסף ובלא מחיר. אמר: יקרא דחיי יחיר מיקרא דמיתא. וחזר אל עירו ואל חמיו רב יהודה לשלום. אמר לו חמיו: איה הכסף, דמי הבגדים אשר חולכת למכור? אמר לו: הלא היא עוד אתם. בחודש פלוני אלכח שם ולקחתי את הכסף, דמי כל הבגדים. חכה עד אותו חודש שאמר לו ולא הלך. אמר לו חמיו: למה לא תלך להביא את הכסף, דמי הבגדים? אמר לו: כבר הביאו דור סלך ישראל. פתח לו תהלים והראהו פסוקים: "פזר נתן לאביונים צדקתו עובדת לעד". אמר: כבר אמרו לו כולם להביא את המחיר לעולם הבא, כי כולם נאמנים דשארית ישראל לא יעשה עולה ולא ידברו כזב¹⁵). והעיד עליהם בוראם דכ' ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע¹⁶). והנה הוא ערב בדבר. ומי חשיר לקדוש ברוך הוא דלא ישלם דכ'18) וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם, כי לא אדם הוא להנחם.

ה. ראבי"ע ורש"י

אחרי כל זאת הלך בגולה. הגיע לעירו של ר' שלמה יצחקי (רש"י ז"ל) והיה עשיר. בא אצל אשתו של רש"י. אמר לה: היכן הוא הרב? ובשביל שראתה

(15) תהלים קיב, ט.

(16) צאניה ג, יג.

(17) ישעיה סג, ה.

(18) שמואל א טו, כט.

אותו בכנדים קרועים וכביר העזים על כשרו וגופו לא נקי, כעסה עליו, דמחה
 דהוא ארס פשוט. אמרה לו: מה אתה רוצה ממנו? לא פה הוא! אמר לה: לא
 צריך. הלך עד הצתרים ובא. שאל לאשחו: איפה הרב? אמרה לו: מה אתה צריך
 ממנו? הן הוא כבר שוכב וישן! אמר לה: לא צריך. הלך והכחין שתי שקות
 ובא ושאל לאשחו. אמר לה: איפה הרב? אמרה לו: מה אתה צריך ממנו? הן
 הלך להטיול! אמר לה: לא צריך ולא כלום. ישב סעט על הפתח והנה באו הכלבים
 שהיו עם הצאן במרעה. נבחו אותו וקרעו שלמותיו. אמר חביבין יסורין דבחר
 עניא אזלא עניותא¹⁹). עמר וכתב על הפתח של רש"י:

מביאה ראשונה נתעברה אשחך ממני²⁰).

בביאה שניה אמרה לי: שכב.

בביאה שלישית אמרה לי: רכב.

ואוי לו לאברהם שאין לו כוכב²¹).

שלמה שלמה שלמה²²).

אמר אם חכם הוא יבין והלך לו.

(19) כבא קמא צב, א.

(20) על פי מדרש בראשית רבא מה, ד (מהדורת טהעאדאר, ברלין תרע"ב, עמ' 449):
 ר' לוי בר חיתא אמר מביאה תראשונה עיברה. ועיין: כשר, תורת שלמה, כרך ח, ירושלם
 תרמ"ץ, עמ' 1896—1898.

(21) על פי חשיר הירוע של הראב"ע:

אֶשְׁכֵּם לְבֵית נָשִׁיר / אֶמְרִים קָרָב רָקֵב

אָבָא לְעַת עָרֵב / אֶמְרִים קָרָב שָׁקֵב

או יַעֲלֶה מְרָקֵב / או יַעֲלֶה מְשָׁקֵב

אוֹיָה לְאִישׁ עָנִי / נוֹלֵד בְּלִי-כּוֹכֵב.

(22) עיין: תרב י"ל חכתן פיששן, שרי חסאח, חלק רביעי, ירושלים תש"ה, עמ' 56.

אגדה זו שמעתי מספרים גם בנוסח אחר על רש"י וריה"ל:

בימי נעוריו היה רש"י ז"ל נולח למקומות של תורה. בדרך גדודיו הגיע לטורדילת, עיר
 מושבו של ריה"ל. רש"י הלך לראות את ריה"ל ולא מצאו בביתו. משיצא מן הבית גילו
 המשרתים, ששאלת משי, שהיתה תלויה בפירוור, נעלסה. חשדו ברש"י, שהוא לקחה עמו
 והתחילו רודפים אחריו. חשינוהו ודרשו ממנו להשיב את השמלה. גודעו רש"י, בכה והתחנן
 שיניחו לו, כי ידיו נקיות מניכח, אך משרתי הבית לא הרפו ממנו עד שמסר להם את פרוטותיו
 האחרונות — מחיר השמלה. עם צאתו מן הבית רשם על הדלת:

שלמה שלמה שלמה שלמה שלמה

משחזר ריה"ל לביתו וראה את הכתובת השתומם ושאל על פשרה. סיפרו לו את מעשי האורח
 הנורד. שלח לחפש אחר האורח ולחביאו לפניו. מצאוחו יושב בבית המדרש ולומד. הביאוחו
 לפני ריה"ל ושוחחו שעה ארוכה על ענייני תורה וחכמה. וקודם שנפרדו שאל ריה"ל על פשר
 הכתובת. ניגש רש"י אל הדלת וניקד את תמלים:

שְׁלֵמָה שְׁלֵמָה שְׁלֵמָה שְׁלֵמָה שְׁלֵמָה?

בבוא רשמי זיל כערב וראה את הכתב הכין ואמרו: מי בא עד הלום?
אמרו לו: איש אחד קרוע בגדים וכביר-קזים על בשרו וגופו אינו נקי לא יצלה
לבוא במקומות נקיים. אמר להם: האי ארונא דסרגניתא טבא בגויה. אל תסתכל
בקנקן אלא כמה שיש בו²³). אחם רואים מכתוב ואני רואה מכפנים . . . עתה
טהרו והביאו אותו אלי, כי לא אוכל לטעום דבר עד בואו אלי. הלכו וחפשו
בכל חמדינה והביאוהו אליו והוא עומד ומסחין לו על הפחת. כיון שבא אמר
לו: ברוך הבא. נתן לו מים לרחוץ — לא רצה. נתן לו בגדים להחליף — לא רצה.
אמר לו לסתר אני עני ויחיה שינוי-וסת^{23*}). הנח אותי כמה שאני רגיל. אמר לו:
כבודו רצונו. קרא לאשתו לבוא לבקש ממנו מחילה על שכעסה עליו. וכן היה.
נכנס עמו ואכלו ושמו ונתענגו בדברי תורה וככל מאכל אשר יאכל. ישב עמו
ח' ימים. לאחר כך לא רצה עוד לישב. נתן לו בגדים ולא רצה לקבל זולתי
שמלה חת אשר נקרעה. בקש ליתן לו כסף רב ולא רצה זולתי מעט. אמר די
לי. ברוך ה' יום יום. וישלחו וילך לדרכו לשלום.

ו. מעשה ברבי אברהם בן עזרא²⁴

מעשה ברבי אברהם בן עזרא שנכנס לעיר גדולה של נצרים והיו בה ממלכי
קיסר והיו שם יהודים ומצא אותם קרועי בגדים ומתפלשים באפר ואדמה על
ראשם ויושבים על הקרקע כאכלים. שאל אותם ר' אברהם ואמר להם: מה טיבכם
שאחם מתאכלים? אמרו לו: ומה הנאה יש לך או מה תואיל לנו? איל אעפייכ
ספרו נא לי. ולא אמרו לו דבר. יום ב' נכנס אצלם (יום ב') ומצאם כמו אחטול.
שאל אחד מהם והגיד לו המעשה. בכל שנה כשטגיע יום אידם הם לוקחים הישיש
שלנו²⁵) ושוחטים אותו לפני עיני שלהם שהוא ישיב הנצרי ואמו שריי. איל: אל
ירע לכם. אני אכנס תחת הישיש והם יעשו בי כרצונם. אמרו לו: חיו, לא תהא
כזאת בישראל! חלילה לנו מעשות כדבר הזה. איל: אעפיי כן אני מקבל עלי.
מיד הלך אצל הישיש ואיל: רד מעל חכמא. מיד ירד ועלה רבי אברהם
ונדמה בדמותו של אותו ישיש והיה דורש להם. והיו ביום הג' בהגיע יום אידם
כאו הנצרים אצל היהודים ואמרו להם: חנו לנו החק שעליכם. והלך אחריהם
ר' אברהם (רבי אברהם) עיה ונכנס לבית עיז שלהם והיו שם כסאות וקחדראות

(23) אבות ד, כו. (23*) עי' בבא בתרא קטו, א.

(24) מתוך כתב יד תימני שבידי חרב י"ל זלוטניק. ואני מביע לו כוח את תודתי הנאמנה
על שהמציא לי צילום של "מעשה" זה. על כתב היד עי': זלוטניק, מעשה ירושלמי, ירושלים תש"ז.
עמ' 18. המעשה נחפרם בראשונה על ידי חרב זלוטניק עצמו ב"במיושור" ד (תש"ג), גליון קנ"ט.
(25) "ישיש שלנו" — הוא זקן העדה. עיין לחלו, שחישוש יושב על חכמא והראב"ע
מבקש שירד מעליו והוא ישב במקומו ודורש.

ובני מלכים וכל גדולי המלכות היו שם והמלך הקיסרי היה מיסב עמם. מיד עלה רבי אברהם וישב על הכסא שליטין הפתח. אמר להם: למה קראתם אלי לבוא אצלכם? אמרו לו: להקריבך לפני עיז. א"ל: ומי הוא? א"ל: ישו הנצרי ואמו. מיד הראה להם ישו ואמו שהיו תלויין באבן שואכת²⁶. א"ל: רצונכם שאקרא אותם וירדו לפני המלך והשרים? א"ל: הין. מיד קראו וא"ל: ישו הנצרי ר' אחה ואסך לפני המלך והשרים. מיד ירדו וישבו לפניו. לקח ר' אברהם י' דינרים ונתן לישו וא"ל: לך והכא לנו חלות מאצל הנחתום. וירץ ישו כעכר לפני רבו לעשות רצונו של ר' אברהם וגם לקח י' דינרים ונתן לאמו וא"ל: לכו והביאו לנו תורנגולים²⁷ גאים ביותר. הלכו לשוק והביאה תורנגולים ושחט אותם ר' אברהם וא"ל לכו ובשלי אותם תכשיל נאה ותלכה ובשלה אותם תכשיל נאה כשל יהודים וישו הביא החלות מאצל הנחתום ולקח ר' אברהם חלה ובירך "המוציא" ואכלו יחדיו, רבי אברהם והמלך. וכל העם רואים ותמחים. ובירך ר' אברהם ברכת המזון. אח"כ א"ל רבי אברהם: למה קראתם לי לבוא. אצלכם? אמרו לו: לעשות לך כדת וכמשפט, להקריבך לפני האליל. אמר להם: ומה תעשו לי שאמחול על דמי²⁸. אמרו לו: נעשה ככל מה שתשאל. מיד לקח ר' אברהם סייף אחד ונתן בידי ישו וסייף אחד בידי אמו ורמו לישו, שיהרוג כל חיושכים לפני המלך מיטינו. ורמו ג"כ לאמו, שתהרוג כל אשר בשטאל המלך. והרגו לכולם ולא נשאר אלא המלך לבדו. ואח"כ צוה אותם לצאת לשוק להרוג כל היועצים רעה על ישראל. וכן עשו. מיד נפל פחד וטורא על המלך מאימתו של רבי אברהם. אח"כ א"ל ר' אברהם: אם אין אתה רוצה לבטל הגזירה הזאת מישראל — אני מצוה אותם להרוג אותך. ועמד המלך ונשבע לו שכועה וביטל הגזירה עד חיום הזה וחלך ר' אברהם לשלום זתיק.

ז. הראביע וכן הטפסר²⁹

מעשה בהראביע זיל שנזרטן פעם אחת לסעודה אצל טפסר כאחת מקרי אפריקיה. כחוך הסעודה הביאו שני מיני תבשילי בשך ברטכים שונים ערבים לחך והטפסר התוא חיה לו בן יחיד טפונק טאר וחכם בעיניו וכעיני אביו וישב עמם

(26) עיין מנהדרין קו, ב.

(27) תורנגולים — תורנגולים. עיין: מדרש הגדול, בראשית, ירושלים תש"ו, עמ' שלג.

וכך בכל ספרות תימן.

(28) עיין: גיטין סו, א.

(29) נדעם על ידי נחום פלושץ ב"סיני", כרך לו (תש"ח), עמ' מב—מג. הכתובת שעל

סיפור האנדה: זה מצאתי והעתקתי מכתב מר וקני זיל ששמע אותו ספי אביו וצוקל הצעיר יוסף זרקא שליט"א.

על השלחן וכשראה ששני התבשילים טעמו טאר להראביע שאכלם כחאוח רצה להחל בו ושאל אותו בעזות פנים אם היה יודע ערכי חבלי התבשילים והרכבתם כמו ששטע עליו שחיה יודע ערכי הטלים וצרופן. אמר לו הן. אמר לו: אם כן תאמר לי רבי איך חנעם יותר הטבת התכלין של שני הסטעמים שאכלת? השיב לו הראביע בלעג: הנני רואה שאתה פקח גדול הלא תדרוש ותחקור גם בדברים מועטים ובכן הריני משיב בזה על שאלתך החשובה ואז חבין וחשכיל. וכאמרו זה הוציא הראביע מכיסו קולמוסו ותתיכת ניר וכתב בה החרוים האלה ושם אותם בפני הבחור:

אַת־טַעֲמָךְ שׁוּם / נֶאֱרַסְתָּךְ אֶתָּה דָן

אם עֲגֵבְנִית שׁוּם / וְאִם קָצַל צָדָן

הבחור לקח את הניר ועשה עצמו כאילו קראו וכפיו סעט צחוק כאלו חבינו אבל לא כלום. וכשיצא הראביע הודה בן הטפסר לאביו שלא הבין אפילו מלה אחת. אחר כך לקח אביו את הניר וחלך לו אצל רב העיר ושאל ממנו פירושו ורב העיר קרא ושנה ושלש את הכתב ואמר שמשורה השניה יובן כי זאת היא תשובה על איזו שאלה ועל כן אם ידע את חשאלה אפשר לו ליתן פתרון התשובה. הטפסר סיפר לרב את הטאורע ואחר עיון גדול פירש הרב כך: קודם שחצוה על טבחך להכין לך איזה תבשיל לארוחתך תעריך ותרגיש מה ימעם יותר לחכך וכענין הרוטב ותכול שני התבשילין שאכלתי בפרט הרי לך כלל: אם עיקר הרוטב יהיה מעגבנית וחוא פרי ירקות האדום הידוע ערכבהו בשום ואם עיקר התכול יהיה בצל תוסיף עליו צָדָן והוא מין עשב הנקרא בל' חזיל פטרסולין או כרפס של נהרות³⁰ וכערכי פֶקְדוֹנָס. הטפסר יצא שטח מלפני רב העיר וסיפר לבנו את הפירוש הזה.

רב העיר לא נחה דעתו בזה ונשאר תמוה איך אדם גדול כהראביע ישים לכו לדברי חבאי כאלה, דברי מאכלות ועירובי תכלין, ונגמר בדעתו שבוראי יש כאן איזו חידה וצריך לחלות פני הראביע עצמו ולשמוע ממנו פתרונה. כשנכנס רב העיר אצל הראביע והגיר לו את הענין צחק הראביע ואמר שהפרוש שנחן רב העיר לטפסר הוא נכון לפי פשט תמלים, אבל בנסתר יש פה תוכחה מוסר לבן הכסיל של הטפסר וראוי לפרש גם כך: צריך אתה להעריך את טעמך, כלומר: לשקול בשכלך מה אתה מבקש לחשיג בחייך ואחר כך תדון בעצמך על האמתה, כלומר: הדרך אשר תחפוצ במנהגך, אם תבחר בעגבנית (כגון דגושה כמקום רפוייה על משקל: קדורנית, אחורנית), כלומר: אם תרדוף אחרי העגבנות וחאות הנפש וכדומה, אך תתאכל ושום על אחריתך (כמו שומם שמים), כי אז תהיה משתומם

30) עיון ירושלמי שביעית, דף לח, ג.

ומתחרט על רוע מעשיך, אכל אם תדרוך בצל דרכך (כמו שאמרו ז"ל³⁰); אכול בצל ושב בצל) ותתנהג בצניעותך אז תתענג על טוב מפעליך ותהא ערין ושלן כל ימי חיך.

מיד שלח רב העיר למספר והגיד לו את חבאור הזה של הראביע ומתיוס תהוא והלאה תהלהך הכחור בן המספר בדרך ישרה ותתנהג כמצוות ומעשים טיבים וכבד תורה ולומדיה וכשגדל נתמנה לראש הקהלה והיה נכבד בעיני העם ואהוב לכל.

ח. ספר תורה שראביע כתבו³¹

בערי לוב זכה לשם בית-הכנסת שבדרנה משום שכחוכו נמצא ספר-תורה פלאי הנקרא נסים או ספר הזעיר. נחום סלושץ שמע כפי זקני העדה, שהספר הניע לרנה בדרך נס יוש אוסרים שראביע כתבו והניחו בבית-הכנסת של אליהו הנביא באלכסנדריה. פעם אחת—לפני כמה דורות—פרצו פרעות ביהודים של אלכסנדריה והפורעים שדדו את כל כלי הקודש שמצאו בבית הכנסת ואחד מהם זכה בספר התורה, אשר קוה למכרו ליהודי לוב בסחיר יקר. והי בהניעו אל שפת ים נשתתקו כל איבריו והספר נפל לתוך המים. והנה התחיל צף על פני הים, עד שהניע לנמלה של דרנה. אחד מנכבדי הקהלה אשר עמד על שפת הים ראה ותנה מגילת ספר שמה ובאת ישר נכחו. הוא קפץ לתוך המים ומשח את כלי היקר, אשר הביאו ישר לבית הכנסת. שם בדקו את הספר והי לנס כי נמצא כולו יבש ושלם ואף אות לא מושטשה במים. מאז האמינו כל בני העיר כי מן השמים זכו אותם במתנה טובה וכל חנוגע בספר הנסים ומנשקו מוכתם לו שישא ברכה בעסקיו ואם חולה הוא יזכה בזכותו לרפואה שלמה.

וסח לי פרופ' סלושץ, שבערי המזרח רבים הם ספרי התורה המיוחדים לראביע. וודאי מחליפים כאן ספר התורה של עזרא הסופר עם אברהם אבן-עזרא.

ט. חכם הרואה את חנולר³²

ישב ראביע ושחק במשחק האשקוקי עם אחד מכמרי המלך. רגיל היה כומר זה לומר— בכל פעם שהזין את הרחלילים: לך כלב, נצחתך כלב, טות חטות

³⁰ ספרים קיד' א.

³¹ עיין: נחום סלושץ, ספר המסעות— מסעי ארץ לוב, חלק שני, חל-אביב תשי"ג עמ' 215 (= חושן, יד באדר תשי"ג). ועיין: רבי עובדיה מברטנורה, חספע לארץ ישראל בשנת רס"ו-רס"ח, חוצאת כלל, ברלין תר"פ, עמ' 31; חיד"א, ספר מעגל טוב השלם, מהדורת אהרן פריימן, ירושלים תרצ"ד, עמ' 3; ר' יעקב ספיר הלוי, אבן ספיר, חלק ראשון, ליק 1866, דף כו ב.

³² מחוך: הר המזרח, גליון יג (כ), עמ' 3, טיוס ד' בניסן תשי"ג. ועיין: דוד כהנא אברהם אבן-עזרא, ברך ראשון, ורשא תרפ"ב, עמ' 144—166.

כלב וכו'. תלמידיו הראביע הכיעו את השחומטותם הרבה על רבם, שהוא שוחק ונותן לכומר לבזותו. השיב להם ראביע: חנו לו להתרגל לדבר וסופו, שלשונו חכשילחו.

וכך היתה. בשחקו עם המלך הפליט מתוך פיו: צא כלב וכו'. בלשונו חייב את עצמו.

י. קברו של ראביע בפרס⁽³³⁾

פעם היה ר' אברהם אבן-עזרא בעיר משהד או כראמן אשר בפרס ואז היחה עלילת דם בעיר ויהרגו הפרסים ביהודי העיר רבים עד כי הנשארים קבלו עליהם מפני הפחד את דת מחמד, רק האבן-עזרא לא חפץ לעשות כן וילך לבית הכנסת ושם הרגוהו הפרסים ויקבר על ידי היהודים בבית הכנסת במקום שנהרג וקברו אצלו גם ספר תורה. אחרי כן פינו הפרסים את עצמותיו משם ויבנו על קברו בית תפלה שלחם ויקראו את שמו אימם ריזא וליהודים לא נתנו להכנס בו, עד כי פעם אחת התחפשו היהודים ויכנסו שמה ויחקקו את כל הדברים האלה על אבן אחת וחנה שם עד היום הזה.

יא. גילוי אליהו⁽³⁴⁾

שמעתי סמורי הקדוש הגאון מוה' יהודה אריה ליבוש אבדיק ווישניצע⁽³⁵⁾, שאיש אחד שאל את רבינו הקדוש אלימלך זצ"ל⁽³⁶⁾, שאמר על אחד מהיושבים⁽³⁷⁾ שהיה לו בבית מדרשו, שהוא בעל גילוי אליהו. ושאל אותו: איך אפשר שיהיה כן? הלא הבעל אבן עזרא אינו מודה, שיש כעת גילוי אליהו, כמיש בספרו⁽³⁸⁾ ומהסתם לא היה לו גילוי אליהו. וזאת מעלתכם גם כן יעיד, שבעל אבן עזרא הוא היה איש גדול יותר מאיש זה, שמעלתכם אומר עליו, שהוא בעל גילוי אליהו; ואיך אפשר שיהיה כן? והשיב רבינו אלימלך הקדוש זללה"ה: אמת, כן הדבר

(33) נתפרסמה על ידי הרב י"ל ולוטניק ב"כמישור" ד (תשי"ג), גליון קנ"ט, והוא שמעה מפי איש פרס. עיין שם.

(34) מתוך הספר "שפת אמת" לר' משולם שרגא פייבוש היילפרין, למכרז תרל"ט, דף ק"ה. פ. הדברים חובאו גם בחוך הספר "תפארת הצדיקים" לר' שלמה גבריאל רוונטאל, ווארשא תרס"ט, עמ' 48. ועיין: ר' ישראל בערגער, עשר צחצחות, פיעטקוב תר"ע, עמ' 25.

(35) הוא חגאון ר' אריה ליב ליפשיץ, המבונה ר' ליב חרית, בעל "אריה דבי עילאי", פרעמישלא תרל"ד-תר"ט, חתנו של ר' משה טייטלבוים, בעל "ישמח משה".

(36) ר' אלימלך מליונסק, בעל "נועם אלימלך".

(37) "יושב" מונח קבוע לחסיד המסתופף כצלו של חצדיק, בבית מדרשו, רוב ומנו.

(38) ואין אני יודע היכן.

כאשר אמרתי³⁹). ואקדים לך הקדמה: חנה אמרו חז"ל, שאליו הוא מלאך חברית⁴⁰). וחנה אליהו בארבעה טיסות – שט העולם –⁴¹ ואיך אפשר, שיחיה בשעת כל טילה וטילה? – הלא כל חטילות הם בזמן אחת. אחר זמן התפלה, ואפשר בזמן שמברכין כאן ברכת 'על הטילה' מברכין בסוף כל העולם גם כן בזו הרגע – ואיך יכול להיות בשני מקומות יחד? רק אני אוסר לך הענין: שאליו על ידי שתחזיר את כל ישראל בתשובה ואמר יד' הוא האלקים⁴²) על ידי זה זכה לנשמת כוללת של כל ישראל ועל ידי זה בשעת הכנסת הילדים בכריתו של אברהם אבינו אז מתנוצץ ונתגלה בהילד חלק אחד מנשמת אליהו וכל אחד נוטל לפי חלקו ושרשו ואחר כך כשנתגדל וחולך בדרך הטוב אז נתגלה לו ממש חלק אליהו שיש לו. ואם כן – האיש היושב אצלי, שאני אוסר עליו, שיש לו גילוי אליהו באמת – אין לו אלא חלק קטן באליו, לכן לפי הטבת מעשיו זכה ונתגלה בו חלקו הקטן, שהיה בו, אכל בעל אבן עזרא היה לו חלק גדול באליו ולא היה בו כח לחקן ולברר, שיתגלה בו ממש גדול חלק אליהו, לכן אין לו גילוי אליהו.

יב. ענשו של ראבי"ע⁴³

ר' פנחס מקוריץ ז"ל היה רגיל לספר בשכחו של ראבי"ע – לגדלו ולרוטמו. 'פעם אחת סיפר הוא ז"ל ממנו איזה מעשה וסיים, שזוה המעשה מוכח שהי' הא"ע נלגול דהאיי רביא הנז' בזוהר פ' תרומה⁴⁴), שלא רצה לומר תורה ב' ירחים. ואמר ונ"ל שכזה יש ליסוד זכות עליו שחולק לפעמים על ר' הרז"ל, כי אותו הרביא הי' בימי התנאים ויש לו כח לחלוק על תנאים. ואמר בשיר ישע"י ז"ל מרגנויט⁴⁵) שהי' אוסר א"ע (ע"ע) תנא הוא ופליג, וסיפר הרז"ל בשריז

(39) עיין: עשר צחצחות, עמ' 21-22 – דברי ר' אלימלך: גם הקטן שבקטני תלמידי יש לו גילוי אליהו. ועיין: שמעון דוכנוב, תולדות החסידות, תל-אביב תר"ץ, עמ' 184.

(40) עיין: פרקי רבי אליעזר, פרק כפ (אמסטרדם תס"ח, דף ל; ווארשא בריית, דף סו, ב); עמר אליהו וברת מארץ ישראל ונמלט שני ויקם ויאכל וישתה (מלכים א יט, ח). נגלה עליו הקב"ה ואמר לו: מה לך סה אליהו? אמר לו: קנא קנאתי (מלכים א יט) ... חייד שאין ישראל עושין ברית טילה ער שאתה רואה בעיניך, מכאן התקינו חכמים שיחיו עושין מושב כבוד למלאך חברית. ויש גורסים כאן: מכאן התקינו לעשות כסא הכבוד לאליו שנקרא מלאך חברית. עיין בביאור חרד"ל שם ורד"ק למלאכי ג, א.

(41) עיין: ברכות ד, ב.

(42) מלכים א יח, לט.

(43) מתוך הספר 'פאר לישראל' לר' יצחק דוד חלוי רויזנשטיין, ירושלם תפ"א, דף

בו, א. עיין גם: שמואל יוסף ענגון, ספר סופר וספור, ירושלים תרצ"ח, עמ' סב.

(44) דף קסח, א.

(45) בשם רבי ישעיה ז"ל מרגנויץ – מתלמידיו חותיקים של המגיד מטוריטש.

קוצעם זיל⁴⁶) שחיי פעם אחד במקום אחד ומצא ספר פי' מהאיע והי' כחוב בו זכרים חטוהים: מי שנולד כמול פלוני ילך ויסחור פי' לסורח וכו' ופי' וכו' ילך במחורח פי' למערב וכו'. והי' בעיניו כדברי שחוק עד שראת כתוב שם מי שנולד בשעה פ' כמול פלוני יש לו רושם בנכו וידע ריז הניל שיש לו נכד בביתו שנולד כך ונסע לכיתו וכדק והי' לו באמת רושם הניל וכוון שראה שדברי הספר הניל אמתיים נסע שוב למקום הניל לקחת הספר הניל ולא מצאו שנשרף הבית תהא עם הסי' הניל ויש סברא שזחו ענשו של האיע זיל מפני שחולק על הקאליר זיל⁴⁷) שלא יתפרסמו ספרים הרכה שחיבר.

יג. בסוד הראב"ע⁴⁸

הגאון ר' אריה ליב ליפשיץ, המכונה ר' ליב חריף, היה אומר: שלושה מחברים כתבו על מנת שלא יבינום: הסתרים שיף. הסתרי'ל מפראג בספרי הפיר' לוסופית הרתית שלו והאבן עזרא. הסתרים שיף אינו רוצה שיבינוהו, אולם אני חפץ להבינו וזה גם עולה בידי כהחלט; את הסתרי'ל אני רוצה להבין ואיני יכול להגיע לזה והאבן-עזרא אינו נותן להבין את עצמו, אני יכול ואיני רוצה להבינו.

נוסח אחר

רשיי עשה את פירושו, שהכל יבינו אותו — וכחחבטים בו גדולי הלומדים; מהרשיא עשת את חיבורו, ששום אדם לא יבין אותו וספרשים אותו חינוקות של בית רבן; אבן עזרא עשה את פירושו, שלא יבין אותו שום אדם ובאמת שום אדם אינו מכין אותו.

(46) בשם רבי ואב קיצם — מתלמידי הכעש"ם הראשונים. (47) בפירושו על

קהלת ה, א. ועיין במחברתי אברהם אבן עזרא — שיחות ואגדות-עם, עם' 52. עיין עוד: צבי דוד גלאזער, חמדת צבי, ירושלם תרצ"ג, עם' קסח: "שמעתי בשם ההי' הרי"ם וצ"ל שאמר בשם... הר' בינ"ם וצ"ל שאמר על האבן עזרא שלא יוכל להבין האבן עזרא יוכל לסכול על עצמו הכתמים מחמת י"ש (=יראת שמים) כוחל"ה: איך פארשמיא נישט וויא עהר האט ניקאנט האלטן די פלייצים אויף זיך פאר יראת שמים".

(48) מחור: הקבלה, פרק מתוך ספרו "תחפירות" של ר' אהרן מרכוס (ורוס), תל אביב, תש"ד, עם' 43' ועיין גם בספרו: קונטרס שאלות ותשובות מן השמים... עם סירש "קסת המופר", קראקא תרנ"ה, עם' 61: "ויפת אמר הגאון הצדיק ר"ל חריף... שלשה חבירו ספריהם כאופן שלא יבינו הקוראים מהר"ם שיף ומחרי"ל מפראג ותראב"ע. מהר"ם שיף חיבר שלא אדע ורצוני לידע ואדע מחרי"ל חיבר שלא אדע ורצוני לידע ולא אדע הראב"ע חיבר שלא אדע ולא אדע ולא רציתי לדע ועם כל זה חורו כולם בגדולת נשמת תראב"ע; נמתלי בן-מנחם, גוילי ספרים, ירושלים תש"ו, עם' כג—כה. על ר' אריה ליב ליפשיץ עיין למעלה, הערה 35.

נוסח שלישי (49)

רשיי כתב במחשבת החילה שאבינו ואני מבין אותו באמת. הרשבים כתב גם כן שאבינו, אבל איני מבינו. הראביע כתב שלא אבינו ובאמת איני מבינו.

יד. ענן ושואל (50)

סגידים חגידו לראביע ז"ל, כי קמו שני חכמים לחרע ונעשו ראש לשועלים הם הקראים מכת הצדוקים ומחזקים אותם. ומה שמם? שאל הראביע. סגידים: ענן ושואל (51). מאלו אל חיראו ענה הראביע, כי כלה ענן וילך כן ירד שואל ולא יעלה (52).

טו. על אשת ראביע (53)

אשת הראביע ז"ל שלחה לו ליל מבילה: קח שטך והופכתו ובין אליך לביית תעשה חולם ואזי תבינהו וקיל (54).

טז. בשער גן עדן (55)

ביום טן הימים ישב רבי אברהם נ' עזרא ע"ה ותלמידיו מביביו. נשא עיניו למרום. צחק ובכה. שאלוהו התלמידים: רבינו, מדוע אתה צוחק ובוכה? אמר להם: צופה אני, שבטדינה פלונית נערה, בת רבת של אותה מדינה, שאין משלה בעולם בעבודת הכורא, בעסק התורה וכיופי. וכל אדם שבא לבקש ממנה להינשא לו היא אומרת: אם ינצחני בתורה אנשא לו ואם לאו לא אנשא לו. ולא יכול אדם לנצחה, בשום פנים.

(49) מפי ידורי ר' יהודה ליב פליישער הי"ו. ועיין: רשומות, סדרה חדשה, כרך ב, תל-אביב תשי"ו, עמ' 197, מס' 115.

(50) מתוך הספר "נחלת יוסף" לר' שמואל בן יוסף מ' ישועה איש עדני, ירושלם תרס"ו. חלק ב, דף פא, א. עיין גם: כתבי ראובן סאהן, חלק ראשון, בילגוריי תרפ"ט, עמ' 70.

(51) ענן מיסד כת הקראים ובנו שואל.

(52) על פי איוב ז, ט.

(53) מתוך כתב יד מאוחר בידי חכם מערבי במכריח — לקוטים שונים על המקרא. הדברים שלמעלה מובאים שם כדף קפח. העירני על כך מר מאיר בניהו.

(54) אברהם — מחר בא.

(55) מתוך כתב יד פאריש 583 המכיל אוסף של "מעשיות בלשון ערבי" שנכתבו על-ידי אברהם בן-שלום, איש צפת, בקאהיר בשנת ת"ר (1840). עיין: Catalogue des manuscrits hébreux... de la Bibliothèque Impériale, Paris 1866, p. 62; M. Steinschneider, Gesammelte Schriften, I, Berlin 1925, S. 418. כתב היד מכיל 70 עמודים ותחלתו: אחל לכתוב מעשיות בלשון ערבי ברשות האל ביני עמי עש"ו.

וסולח הוא יחודי עם הארץ, שאינו יודע אפילו לומר ששם ישראל. אבל עניין זה לא יצא לפועל אלא על ידי.

הלך ר' אברהם אל אותו עם הארץ וטצאו חורש. אמר לו: שלום עליכם. חשיב לו עם הארץ: רבי, איני יודע מה אתה סח. אמר לו: בני, חנח מלאכה זו עם טרחה ויגיעה ובוא עמי, נשוט בעולמו של הקדוש ברוך הוא כשלוחים. חתיה חיי נחת, אכלכלך במאכלים משובחים ואלבישך בגדים מפוארים. השיב לו עם הארץ: נעשה ונשמע. עזב את עבודת האדמה ויצא עמו. חלבישו בגדי חכמים, מעיל ועטרה, ועשאו תלמיד חכם. ורבי אברהם בן-עזרא שקשש. הלכו למדינה שהנערה שוכנת בה.

כתב הרב סכתב בסגנונו היפה: "הנה חכם ממדינה פלונית בא אליכם" — שלח את הסכתב לחכמים. קראוהו והתפעלו מן החכמה והתכונה שבו. אמרו החכמים זה לזה: לא ראינו מימינו סכתב כזה. קבצו כל הנכבדים ויצאו לקבל את פני החכם שבא בספינה. והרב ע"ה הזהיר את עם הארץ, שלא ידבר כלל ולא יוציא הנה בשום פנים. באו החכמים והנכבדים לקבל את פני החכם בתהלוכה גדולה ואשרי חזריו שזכה לנשק את ידו. פנו לבית המדרש וישבו כל החכמים מחשים, אין פוצה פה, עד שישמעו מה שהרב ידבר. אמר להם רבי אברהם נ' עזרא: מדוע אתם שותקים ואין איש פותח פיו בדברי תורה? אמרו לו: יפתח הרב ואנו אחריו. אמר להם: עסקו אתם בשלכם והוא בשלו. עמד אחד החכמים ופתח בדברי תורה. שאלוהו החכמים שאלה ולא ידע פתרונה. פסקו כל החכמים ועיינו ולא ידע איש פתרון השאלה. עמד רבי אברהם נ' עזרא ופתח להם את השאלה. התפלאו החכמים פלא גדול. שאלוהו שאלה שניה וחשיב להם, שלישיית והשיב להם. וכל שאלה שחתקשו בה, רבי אברהם משיב להם ואומר: תשובה זו שמעתי מפי אדוני הרב. אמרו החכמים זה לזה: אם נשקשש אין דומה לו בינינו הרב מכל שכן.

כלילה הלכו הרב ושמשו לבית החכם, אבי הנערה. פינו לרב חדר מיוחד. אין איש נכנס אליו, אינו אוכל עם איש ואינו מתפלל עם אדם כלל. כבוקר מתקבצים החכמים לבית המדרש ובכללם רבי אברהם נ' עזרא ועם הארץ ועוסקים בתורה. ועם הארץ לא יפתח פיו, כפי שהורהו רבי אברהם נ' עזרא. לאחר כמה ימים ביקשו מרבי אברהם נ' עזרא ע"ה, שיאמר לרב, שיקבע דרוש ליום השבת. אמר להם: כדבריהם. אודיע לרב על כך ויתיה אך טוב. בערב פנה הרב לחדרו. נכנס אצלו רבי אברהם נ' עזרא ואמר לו: למחר נכתוב לך סכתב, פתחנו ועשה עצמך כאילו אתה קורא בו, חכמה ותתן לי את הסכתב ותחזור למקומך. אמר לו עם הארץ: נעשה ונשמע. ביום השני כשהיו בבית המדרש ערך רבי אברהם נ' עזרא ע"ה סכתב, סגרו ונתנו לחכם שהוא עם הארץ. פתחו כפי שתורהו, העמיד פנים כקורא, בכת וחזר למקומו. השחוטמו החכמים ושאלו את השמש, את רבי

אברהם: לפי ככה חרב והלך? אמר להם: קחו את המכתב, שבא לו מארצו, קראוהו וחכימו את תוכנו. קראו את המכתב וידעו, כי אשת הרב ובנו סחו בתוך שבוע ימים ותאריך המכתב היה קרוב. נכנס עם הארץ לאכלות ולא יצא כחרון כלל עד לאחר שלושים יום. לסוף שלושים יום לימדו ג' תיבות מפסוק שכתורה. אמר לו: לשבת כשתרד לפני התיבה השתעל, קנח חטטך, ירוק ואמור תיבה אחת. אחר זה קנח את חטטך, ירוק ואמור תיבה שנית וכעבור רגע השתעל, חירק ותאמר תיבה שלישית ולבסוף תפול מלוא קומתך על התיבה. אמר לו עם הארץ: נעשה ונשמע. מיד הודיע רבי אברהם אבן-עזרא ע"ה לחכמים, שהרב רוצה לדרוש ביום שבת. הכריזו בכל בתי כנסיות: כל מי שהוא יהודי יבוא ביום שבת לבית כנסת פלוני לשמוע דרוש הרב.

נחזור אל החכם אבי הנערה. סיפר לכתו בעניין החכם השליח, ששמשו גדול שבחכמים ומכל שכן החכם עצמו. אמרה לו בתו: ישב וילמד לפני. אם ינצחני בחורח אנשא לו. כעס עליה ואמר לה: ביום השבת ידרוש. ענתה הבת: נעשה ונשמע. בשבת נבוא לשמוע את הדרוש שלו.

בשבת נחננו הקהל בבית הכנסת והנערה אף היא ישבה בחלון לשמוע את הדרוש. ירד הרב לפני התיבה, השתעל, קנח חטטו, ירק ולאחר רגע אמר תיבה אחת. כעבור רגע אמר תיבה שניה ולאחר רגע אמר תיבה שלישית ונפל מלוא קומתו על התיבה. עמר השמש, ר' אברהם ו' עזרא ע"ה, נשאו והניחו בסקוטו. אמר לקהל: אל תיראו. כיון שנכנסתם לשמוע את דרוש הרב נודיע לכם, שבליל אחמול התעוררתי בסוף הלילה ושמעתי את הרב טעין בדרוש והבנתי ממנו מקצת דברים⁵⁶ שאשמיעם לפניכם. פתח ודרש במקום עם הארץ בדברים יקרים מפנינים.

נחזור לאבי הבת. הלך לכתו ואמר לה: שמעת דרוש השמש וכיצד יהיה דרוש חרב? אמרה הבת לאביה: דומה לי שהשמש הוא הרב. אם רוצה השמש לשאתני הריני שפחתו. כעס עליה אביה ואמר לה: משוגעת, היש אדם שמניח את האדון ולוקח את העבד? שנית, הרב פגוי והשמש נשוי. נכנסו הדברים ללבה. אמר החכם, אבי הבת, לשמש, ר' אברהם ו' עזרא, שרצונו לקחת את הרב לכתו. אמר לו השמש טוב הרב. נשאל את פי הרב. ביום השני אמר השמש לאבי הבת, שהרב חסכים לשאת את הבת. עשו קנינים וכתובה על ידי השמש. ביום ז' ברכות בא כל הקהל. עשו ז' ברכות וסעדו כלילת ועם הארץ נכנס אל הכלה. נשא ר' אברהם ו' עזרא את עיניו למרום ואמר: רבון העולמים, עשיתי את המוטל עלי. אף אתה עשה את המוטל עליך. קרא שם וחזר לארצו.

(56) במקור: שתי מלים.

נחזור אל עם הארץ. בא אל הכת — — — כשראתה כך בעטת בחזהו. נפל מן המטה על המדרגות, דמו זב ולא ידע בין ימינו לשמאלו⁵⁷). בכה מרה. קיבל חבורא יתעלה דמעתו ושלח לו את אליהו זכור לטוב וליסדו את התורה עד שנעשה כמשה בן עמרם ע"ה. האיר העולם כפניו, יצא מן החדר וישב באולם. פצח פיו בשירות ותשבחות עד אור הבוקר. יצא חותנו, אבי הכת, ישב לצדו לשמוע את השירות ותשבחות ורחב לבבו. הלכו לבית הכנסת להתפלל. ירד הרב לפני התיבה ונשא דרוש, שאין הפה יכול לתארו.

נחזור לאם הנערה. שאלה את הכת: מה עשה הרב כליל אמש? סיפרה לה, שבעטת בו ברגלה וירד מן המדרגות ולא לן עמה במטה. כשנודע לה, שהוא דורש בבית הכנסת, הלכה לבית הכנסת ושמעה את הדרוש מפי הרב. כשחלף היום ובא הלילה נכנס הרב אל הנערה. אמרה לו: ספר לי ענייך. כליל אמש כשקרבת אלי שער גיהנם נגלה עמך והלילה כשבאת אלי שער גן-עדן נגלה עמך. מה לה עניינו וידעו החכמים, שהשמש היה רבי אברהם אבן-עזרא ע"ה. זכותו יגן עלינו, אמן כן יהי רצון.

יז. מלאך מושיע⁵⁸

ועור. ביום מן הימים צפה רבי אברהם אבן-עזרא ע"ה, שבסדינה מן הסדינות ישראל שרויים בצער עצום. קרא שם וטם לאותה מדינה. ראה שכל היהודים מקובצים בבית הכנסת בחפילה ובתענית זה היום השלישי. נכנס לבית הכנסת, עמד בתוך הציבור ותחיל אוכל. עמדו כל הציבור ורצו אל הדיין וסחו לו את הדבר. אמר לו הדיין: בני, כלום אינך יודע, שכל היהודים צמים זה היום השלישי? אמר לו רבי אברהם אבן-עזרא: נכרי אני במקום זה, היום באתי אליכם ואיני יודע כלום בדבר זה. הגר לי, אדוני, מהי סיבת התענית הזאת? אמר לו הדיין: רע, אחי, שמדינה פלונית עמדה עלינו והכריזה מלחמה על מדינה זו ובאו בספינות רבות. אמרו גויי המדינה: תחילה יצאו היהודים למלחמה ואחריהם נצא אנו. ואנו איננו יודעים להלחם. הילכך ערכנו התענית ותחפילה. אולי יקבל האל יתעלה את תפילתנו וצומנו ויעשה לנו נסים. אמר לו ר' אברהם אבן-עזרא: אדוני, הנח ליהודים שיפסיקו את התענית וסחר יעשה ה' יתעלה לכם נסים. לא קיבלו דבריו ולא הפסיקו התענית.

ביום השני בבוקר הלך רבי אברהם אבן-עזרא לחוף הים, נוכח תספינות,

(57) במקור: לא הבחין בין הפתח והכותל.

(58) עיין למעלה, הערה 55. שני הסיפורים ניתרגמו מערבית על ידי ידידי יתורה רחבי

ואני מביע לו את תודתי על כך.

וכתב פתק. ראה גוי אחד מתרחץ קודם התפילה. אמר לו: קח פתק זה, זרקנו לים וראה מה יתית. נטל הגוי את הפתק וזרקו לים. והמלך והשר יושבים במקום אחד ומשקיפים על מלחמת היהודים. ראו את הגוי זורק את הפתק בידו לים, חריעו מן הספינות תופי המלחמה וענו לעומתם תופי המלחמה מן המדינה. ירו התותחים מן הספינות. וכל כדור תותח היוצא מן הספינה כשהוא מגיע למקום שנזרק הפתק חוזר שנית בכוח אל הספינה שממנה יצא ומנפצה עד שנחנפצו ונשרפו כל הספינות באשם והנשואות — נסו.

שלח המלך את הגוי שזרק את הפתק בים ונתן לו מקום סכוכד אצלו ומשרה רמה. ואין המלך עושה דבר שלא ברשותו. חזרו היהודים שמחים שמחה גדולה ועשו מועד פורים על הנסים שעשה להם האל יתעלה. ידעו היהודים שהיהודי הזר שאכל בבית הכנסת הוא רבי אברהם אבן-עזרא ע"ה. חיפשו אחריו ולא מצאוהו.

לאחר זמן נתחזק האויב וחירש שנית את המלחמה בספינות רבות מאוד. אמר המלך לגוי: כתוב לך פתק וזרקוהו לים כמו שעשית בראשונה. אמר לו הגוי: אדוני המלך, אספר לך האמת ומה שתרצה לעשות בי — עשה. אמר לו המלך: דבר. אמר לו: אדוני המלך, איני יודע לא כתוב ולא חשבון. ויום שראיתיני זורק את הפתק בים, דע שיהודי אחד כתבו ואמר לי: קח, זרוק פתק זה בים. ואני זרקתי ואל ידעתי מה כתוב בו. ובשל כך היה לי חלק בכבוד זה במשך כל הזמן ומה שתרצה לעשות בי עשה. קרא המלך לגדולי היהודים וציווה להם להביא את היהודי שכתב את הפתק. אמרו לו: אדוננו המלך, אדם זה היה זר ועובר-אורח ועכשיו איננו יודעים היכן הוא. אמר להם המלך: בעוד שלושה ימים או שחביאו את האדם שכתב את הפתק או שתצאו כולכם למלחמה. גזרו תענית כמשפט הראשון, התפללו לפני האל יתעלה ובכו.

ביום השלישי וחנה רבי אברהם אבן-עזרא לפנייהם. קיבלוהו בכבוד גדול והפסיקו את התענית. ביום השני העלותו אל המלך ואמרו לו: אדוננו המלך, הרי האדם שכתב את הפתק. שאל אותו המלך ותשיב: כן הוא. אני הוא שכתבתי את הפתק. למחר יהיה טוב.

ביום השני בכוכר הלך רבי אברהם אבן-עזרא אל המלך, לקחו הוא והשר ויצאו לחוף הים לעומת הספינות. תופפו בתופי המלחמה ומן הספינות ענו לעומתם תופי המלחמה. ירו התותחים שבספינות וכיוונו את הכדורים על המדינה. וכל כדור שיוצא מן הספינה אומר לו רבי אברהם אבן-עזרא: 'עמוד' והוא עומד ואינו זו מסקומו. והשני כמותו. וכן השלישי והרביעי, עד שנתקבצו כל הכדורים על חוף הים. אחר זה אמר רבי אברהם אבן-עזרא למלך: בוא עמי ונהפוך אליהם כדורים אלה שנית. אמר לו המלך: נשלח להביא את התותחים. אמר לו הרב: אין צורך

בתוחתים. שים ירי בדרך ונתפוך אותם עליהם. השחומם המלך על כך מאוד. אמר הרב: כדור, שוב לספינה שמטנה באת. יצא הכדור ברעש יותר גדול מזה היוצא מפי התוחת על הספינה שמטנה בא וחשני כמוהו וכן תשלישי והרכיעי עד שנשברו כל הספינות ונשרפו באשן ומכל כדורי התוחתים נשאר כדור אחד.

אמר רבי אברהם למלך: אדוני המלך, החדע למה הנחתי כדור זה ולא צויתי עליו לחזור לספינה שמטנה בא? משום שאני רוצה להרוס בכדור זה את ארמונו. אמר לו המלך: למה תדבר כזאת? אמר לו: אדוני המלך, בכל זמן שבאה עליך מלחמה אתה אומר ליהודים שילחמו בשבילך ויהודים אינם יודעים להלחם כלל והם פקדון בדרך. מחר אם תבוא עליך מלחמה תשלח וחדרשני מן היהודים ואני לא אוכל לנהוג לפי שכלך. על כן רוצה אני להרוס את ארמונו על פניך⁵⁹ בכדור זה ולהפטר ממך. אמר לו המלך: אדוני, אני אכתוב לך, שלא אדרוש עוד מן היהודים להלחם כלל. ואם אפר תנאי זה חרשות בדרך לעשות כאוות נפשך. כתבו וחתמו בטבעת המלך. פנה רבי אברהם בן עזרא והלך לדרכו לשלום.

(59) בתרגום פלולי: לחפיל ארמונו על ראשו.